

VI.

A siket- és nyírfajd.

Podhradszky András-tól.

Magasabb hegységünk e két madara dísze erdeinknek, sovárgó vágya a vadászoknak, fájdalom azonban, hogy számuk napról-napra fogy. Az erdőpusztítás, de részben a már majdnem mindenütt foganatba vett rendszeres erdőhasználat is mindig kisebb térre szorítja őket, hol a kiméletlen vadászszenvédély és a ragadozó állatok könnyebben férnek hozzájuk s fogyasztják létszámokat, miért már ritkábbakká is váltak.

De épen ezen körülmény reményleni engedi, hogy jövőben legalább az értelmesebb vadász kiméletesebben fog velök bánni. Gondoskodott fentartásukról a vadászati törvény is, hogy legalább bizonyos időben kiméletben részesüljenek; különösen veszi oltalmába ezen törvény a jérczket, melyeknek lelövése minden időben tilos. És ez helyes is, mert e díszől nem szabad megfosztani erdősegeinket.

Ismerkedjünk megmost közelebbről e két madárfajjal.

1-ször. A siketfajd. (*Tetrao urogallus*, das Auerhuhn), mint német neve is mutatja, a tyúkfélék rendéhez tartozik, sőt némely vidékeken, nálunk is erdei vagy fajdtyúk a neve.

A kakas hossza teljesen kifejlett állapotában: 94 cm., melyből a fark hosszúsága 34 cm. Szárnyai nyugodt állapotban 38 cm., kiterjesztett állapotban 126 cm. hosszúk. Láb-szárai 7 cm. magasak. Lábújja száma 4, melyekből három előre irányult, ezekből a középső 6.5 cm., a két szélső 4.5 cm., a hátsó vagyis sarkantyú 2.5 cm. hosszú. Teljes testmagassága egyenes állásában 46 cm., testsúlya 6—7 kilogramm. Nagysága tehát — melyhez máskülönben is sokat hasonlít, — egy pulykakakasával vetélkedik, ennél azonban testméreteiben valamivel nyulánkabb. És így őt nagy madarainkhoz sorolhatjuk.

A jércze hossza 66 cm., melyből a fark hosszára 20 cm. esik. Szárnyhossza nyugodt állapotban 30 cm., kiterjesztett állapotban 102 cm. És így sokkal kisebb, mint a kakas.

Nagysága egy kifejlett közönséges házi tyúkhöz hasonló, ennél azonban szintén nyulánkabb. A vén kakas tollazata: a fő és nyak sötét rozsdabarna, úgyszintén a hát és a has is. Begye teljes nagyságában sötétkék zománczban játszik; szárnya rozsdabarna, csupán a szárnyváll és hónalj fehér. Farka fekete; az egyes farktollak a többi madarakéhoz aránylag szélesek, számuk 18, fehér foltokkal s kisebb-nagyobb fehér sávolyokkal tarkázottak. Az egyes tollak szélessége 6—7 cm. Szempillái nagyok és duzzadtak s szép czinnóber-színűek. Csőre horgas, mint a ragadozó madaraké. sárgás fehér színű, hossza 4 cm. Torka alját egy barnás aczélszínű, 5—6 cm. hosszú, apró hosszszas tollacskákból álló szakál díszíti.

A fiatal egyéves kakas tollazata csupán annyiban különbözik a vén kakasétól, hogy hát- és szárnyfedő tollazata világosabb színezetű, s begyének zománcza is halványabb, mint a vén kakasé.

A jércze tollazata majdnem egyszínű, sárga-veres alapszínen kisebb-nagyobb fekete sávokkal s foltokkal tarkázott és így annyira elűt a kakas tollazatától, hogy már nagyságát is tekintve a nem ismerő kész, más madárfajnak tekinteni.

Hazája, déli Európa meleg vidékeit s Angliát leszámítva, egész Európa, hol magasabb hegységek s összefüggőbb erdőségek jönnek elő. Fenyves erdőkben gyakoribb, de találni lombosokkal kevert állabokban is, ha azok patakokban s forrásokban nem szűkölködnek. Az éjszakibb vidékeken gyakoribb, valószínűleg azért, mert azok nagyobb erdőségekben bővelkednek, s itt tartózkodik mindenütt, hová a fenyűk felhatolnak. Vándorolni nem szeret, és így az állandó vadak sorába számítatik; ritka eset is, hogy pagonyát (Revier) változtatná, — a hol napvilágra jön, rendszeren abban a kerületben marad is. Csupán az erdők letarolása bírja arra, hogy tartózkodási helyét megváltoztassa, mi annyiból áll, hogy a vágások előhaladtával a szomszéd állabokba vonul vissza.

Élelme mindenféle erdei gyümölcs, eper, málna, szeder, afonya, madárberkenye és bodza-bogyó, mindenféle erdei és fűmagvak, bábok, pondrók és férgek, télen át a lúcz- és jegenyefenyű tűi és rügyei, az előbbi jobban kedvelvén s tavasszal még a vetényágokban lévő plántákat is megnyirbálván. Húsa nyáron s őszön át sokkal ízletesebb, mint télen vagy tavasszal, a midőn az a fenyűk rügyeitől s tüitől erős terpentín-szagú, s ügyes szakács kell hozzá, hogy akkor élvezhetővé tegye.

Párizsi vagy vadász-nyelven dürgési ideje — mely elnevezés ugyan helytelen — általában véve április hava; melegebb vidékeken már márczius második felében is párizik. A

kakas, ha nem háborgattatik, az egész párzási idő alatt helyet tart, mihez rendesen kiválóbb vénebb fákat választ, leginkább vágások s erdei tisztások közelében, de párzik teljesen zárt erdőkben is. E helyre gyülekeznek aztán a jércék is a szerint, a minő számmal vannak, vagy a mennyit egy kakas meghódíthat magának. Vénebb kakasok mellett nem ritkán 3—4 tyúk is látható, fiatalok 1—2 jércével párzanak, de ezektől is sokszor elveri a vén kakas.

Addig, a míg a jércék nem ülnek, illetőleg még a párzási helyre gyülekeznek, a kakas rendesen estve száll be párzási helyére, s ha tyúkjait ott nem találja, megszólal estve is, de csak napszállta felé vagy kissé azután; megtörténik azonban az is, hogy reggel, de még sötétben jön párzási helyére, többnyire azonban nem nagy távolból.

Reggel, midőn teljes sötétség uralkodik s minden madár még nyugszik, megszólal. Kezdetben pattogón csattanó hangot hallat, olyformát, mint midőn valaki felső s alsó ajkát erősen összenyomva egymásután lehető gyorsan kettőt csattant. E hang mindig sebesebben csattanó lesz, úgy hogy azt szájjal gyorsaság tekintetében utánozni nem lehet, végre gyenge s rövid, kaszafenéshez hasonló s alig 50—100 lépésnyire hallható hangba megyen át, míg ellenben csattogása 100—200, sőt igen csendes tiszta időben távolabbról is hallható. A kaszafenéshez hasonló hang 4—5, a csattogó pedig 10—15, másodperczig, sőt, ha valamire figyelmes lesz, tovább is tart. zavarás esetében pedig a csattogás nagy időközökre is kimarad, s a kakas ilyenkor szakadozva szól. Szólása közben szárnyait lebocsátja s farkát pulyka-kakas módjára majdnem teljes köralakban magasra emeli, a kaszafenéshez hasonló utóhangadásnál azonban nyakát előre nyújtja s lehajtja.

A jércék a szólás idején vagy mellette ugyanazon fán vagy a szomszéd fákon, sőt néha a földön is gubbaszkodva ülnek, s csak a beszállás vagy veszély idején adnak hangot, mely e szavakkal: „dak, dak, dak,“ adható vissza. A párzást a hím a földön végzi, ép úgy mint a pulyka-kakas, mi többnyire napfelkeltekor történik; addig tehát leginkább a fán szól és mulattatja kissé unalmas s egyhangú dallamával háremét.

A párzás rendesen április-hó utóján végződik, mely időben a jércék ülni kezdenek, de a kakas ellátogat még azután is kedves emlékü párzási helyére, s szakadozva még május közepéig szól, mintha siratná a múltnak boldog óráit.

A jérce leginkább szabad kilátású helyeken, vágásokban vagy alacsonyabb bokrosokban, fatuskók, sziklák mellett s bokrok tövében mélyedést kapar, hová korához képest 5—10,

sőt ennél néha több tojást is rak, melyek nagyságra nézve a tyúkéihoz hasonlóak. Ezen tojások alapszíne barnás-sárga, rozsdabarna pontokkal tarkázva. A jércze fészken 4 hétig ül, s oly híven, hogy gyakran fészken meg is hagyja magát fogni. Ép oly híven védi fiait is, s kész érték veszélylyel is szembeszállani. A fiatalok gyorsan fejlődnek, 8—10 nap alatt tollasodnak, midőn rozsdasárgás színűekké válnak.

A kakasok a párzási időt leszámítva egyenként élnek, tehát magányt szerető komor állatok. Télen leginkább verőfényes déli oldalakon tartózkodnak. A jérczék társaság-szeretőbbek, bár azok is többnyire egyenként láthatók, kivéve azon időt, míg fiaikat vezetik, mi rendesen augusztus utóljáig tart. Ellenségei: a róka, görény, nyest s füles bagoly, szabadabb helyeken a többi ragadozó madarak is. A róka a fiatalokban, a görény, nyest és füles bagoly a vénebbekben is nagy kárt tesz, különösen a párzási idő alatt, midőn madarunk szerelmi mámorában nagyon hozzáférhető.

2-szor. A nyírfajd (*Tetrao tetrix*, das Birkhuhn) szintén mint a siketfajd a tyúkfélék rendéhez tartozik.

A kakas teljes hossza 56 cm., melyből a fark hossza 16 cm. Szárnyhossza nyugodt állapotban 26 cm., kiterjesztve 87 cm. Lábszárai 5 cm. hosszúk, barnás-fehér apró tollacskákkal fedvék. Lábúja 4, ezek közül 3 előre s 1 hátra irányult. Az előre állók középsője 5 cm., a két szélső 3 cm. s a hátsó 1.5 cm. hosszú. Magassága egyenes helyzetben 32 cm. Nagyságra nézve tehát egy közönséges házi kakassal ér föl, s így a közép nagyságú madarak közt foglal helyet. Csőre, mely a fentebbi hosszúságba beleértve nincs, 1.5 cm. és sötét-barnás színű.

A jércze sokkal kisebb, teljes hossza farkával együtt 42 cm., s test nagyságára nézve közönséges kisebb nőténykacsának felel meg.

A vén kakas tollazata általában véve fekete; fej, nyak, begy gyönyörű sötét-kék zománczban játszik; a szárnyváll és hónalj fehér; a kormánytollakat fedő tollazat közepén egy 2 cm. széles s 6—7 cm. hosszú fehér sávoly húzódik keresztül, s e fedő tollak végei szürkés-fehér szegélylyel határolvák.

A kormánytollak felső éle aczélfehér, máskülönben világos-barna. A 18 tollból álló fark kifelé fordított sarló-alakban kétfelé válik, mely két sarlónak külső 4 tolla görbe, a többi többé-kevésbé egyenes. Farka alja gyönyörű hó-fehér tollakkal díszelkedik. A szempillák fölött van egy a házi kakas taréjához hasonló húsos s apró tüskés alkatú kinövés, melynek színe azonos a szempillák színével s fejhez lapúlt, míg a házi

kakas e díszét egyenesen hordja. Jellemző, hogy e kinövés a párzás idején felette duzzadt, s a fej felett is tekintélyesen kiemelkedik, miért is ilyenkor a nyírfajd még szebbnek tűnik föl, mint más időben. E díszét jobban emeli még gyönyörű, fénylő fekete tollazata. Ennyi szépséggel felruházva őt Európa legszebb madarának tekinthetjük. A fiatal kakas tollazata épen abban különbözik a vén kakasétól, miben a fiatal siketfajd a véntől. Ugyanis hát-tollazata világos rozsdá-barna színezetű. Többiben a színezete azonos a vén kakaséval, csakhogy nem oly szépen zománczott s nem is oly fénylő fekete.

A jércze tollazata majdnem olyan, mint a siketfajdé, sárga-veres alapszínen fekete sávokkal és foltokkal, az alapszín azonban ennél valamivel sötétebb mint a siketfajd-jérczénél.

Hazája a délibb s erdőkben szegényebb vidékek kivételével egész Európa. Éjszakon szintén otthonosabb, s ott nagyobb számmal is fordul elő, különösen Svéd- és Norvégország fenyérein vagy is hangával fedett lapályain (Haidegegend), melyeken szórványosan csak a törpe nyírfa nő, felette nagy számmal találni. Nálunk nagyobb számmal felső Magyarországon s Erdély erdős vidékein honos, de itt is szívesebben tartózkodik a havasok közelében, mint az előhegységekben. A nyírfajd felette óvatos és vad madár, s talán ez az oka annak, hogy az emberektől távol inkább nagy erdőségekben vagy azok közelében szeret tartózkodni.

Ő is mint a siketfajd állandó vad, de nagyobb szaporodás esetében vagy télen, ha nagy havak s keményhideg következtében a magasabb hegységekben élеме csökken, felkeresi az alantabb fekvésű hegységeket és vidékeket is, s ha a helyiség megtetszik neki, ott meg is telepedik. Ily vándorlása azonban leginkább csak a szomszédos határokig terjed s felette ritkán 3—4 óra járásnyinál távolabb.

Jellemző a nyírfajdnál, hogy télen a nem szerint csoportosítani szeret, úgy hogy a kakasok közt jérczék csak elvétve jönnek elő, s viszont megfordítva. E tekintetben elűt a siketfajdtól, mely a magányt szereti s leginkább egyenként jön elő.

Eledele ugyanaz, mint a siketfajdé. Télen különösen kedveli a nyír-, nyár- és mogyorófa rügeit és barkáit, de megesi a fenyűk rügeit is. A nyír rügeit s barkáit, úgy látszik, legjobban kedveli, mert nyíresek közelében kiválóan szeret tartózkodni, honnét nevét is vette.

Párzási ideje, mint a siketfajdé a vidék hőmérsékéhez képest hol előbbre, hol későbbre, de még is általában véve áprilishóra esik. Párzási helyül, a hol csak teheti, szabad kilátással bíró téreket választ, tehát erdőkben tisztásokat és

vágásterületeket, s hol ilyenek nem találtnak, fán is szól, csak párzani száll le a földre.

Magas hegységeken a havasokra vonúl, hol dürgése fél, sőt csendes időben közel óra járásnyira is elhallatszik, így arúlván el hollétét; tán ez is oka annak, hogy párzani, a hol csak szerét teheti, szabad kilátású nyílt téreken szeret, így gondolván magát a meglepetés veszélye ellen biztosítani. Vadászok s emlős ragadozók ellen ez használ is, de nem a szárnyas ragadozók ellen, melyek közül reája nézve a füles bagoly a legveszélyesebb, mely a hajnali órákban — tehát akkor, midőn a nyírfajd legjobban dürgő — szárnyra kell, s közvetlen a föld felett mint az árnyék zajtalanul szállva oly észrevétlenül lepi meg a nyírfajdot, hogy ez csak akkor veszi észre magát, midőn annak körmei közt van. Ily módon felette sokat elpusztít a bagoly, különösen a jércékben tesz nagy kárt, melyek a meglepetés pillanatában nem oly fürgék s ügyesek mint a kakas.

A nyírfajd mint a siketfajd leginkább estve jön párzási helyére, s ha jércéit ott találja, még estve is napszállat tájban eludvarol, eldörög nekik. Ez azonban nem tart oly soká mint a reggeli dürgés. Erdőkben fán tölti az éjt, a havasokon a földön a hanga-bokrok közt vagy egyes mélyedésekben.

Még teljes sötétségben, hajnal hasadta előtt hallatja szavát, mely kezdetben csendes, elhaló „csuhú“ hangadással kezdődik, és pedig nagyobb időközökben, mi később a szürkület közeledtével mind gyorsabbá lesz. Közbe-közbe 1—2 méter magasra szökik; hajnal hasadtával e hang általmegy a tulajdonképeni dürgésbe, melyet visszaadni körülbelől így lehet: „dürürü, dürürü, dürüdürü dürürü, dürürü, dürürü, dürüdürü dürürü.“ s innét dallamát dürgésnek is nevezik, mely szó tehát szigorúan véve csak a nyírfajdra vonatkozhatik, nem pedig a siketfajdra, melynél ez elnevezés hibás. Dürgése közben nyakát kinyújtja s a föld fölé hajtja, szárnyait földig bocsátja s szép sarlós, fénylőn fekete farkát, mint a pulyka-kakas magasra emeli, az alatt gyönyörű vakító hófehér tollait láttatván. Jércéi körül örülten futkos, ugrál s ugrás közben „csuhú“ szavát hallatja. Ezt látni s nézni valódi élvezet, s a nyugodt vadászt nem ritkán annyira elbűvöli, hogy fegyverét is elfelejti használni.

A jércék, melyek száma épen úgy változik, mint a siketfajdnál az udvarlás közben rendszeren meglapúlnak vagy magokat kelletve kissé leeresztett szárnyakkal járnak a kakas előtt.

A mint a nap teljesen feljött, a kakas az erdei tisztásokról vagy a havasokról a szélső fákra vagy az erdők széleibe

vonúl, hová a „dak, dak, dak“ hangadással tyúkjai vezetik, s a párzás még itt is folytattatik.

A párzás a jérczék számához s korához képest április utójáig vagy a vidék magassági fekvése szerint május közepéig is eltart. Ekkor már a fiatal jérczék is fészkeikre vonólnak. Ha azonban a tavasz magasabb hegységeinkben későn nyílik, megtörténik, hogy a jérczék csak május vége felé vonólnak fészkeikre. A kakas azonban még azután is felkeresi párzási helyét, csak hogy azt már többé rendesen nem tartja, hanem ide-oda röpked egy helyről a másikra, keresi szerelmeseit s el is dörög egy darabig, hallgatódzik, vár, ismét csak dörög, de mind hiába; azok szerelmi ömlengéseit már nem hallják, mert fészkeiken ülnek. Június elejével teljesen elhallgat s az erdőkbe vonúl, hol aztán magányos életet folytat.

A jércze épen úgy fészkel, mint a siketfajd a földön. Fészkebe 5—15 tojást tojik, melyek színe világos-sárgás barnás pontokkal s foltokkal. A tojás jóval kisebb mint a közönséges házi tyúké. A költés ideje három hétig tart.

A nyírfajd sajátságai közül meg kell még említenünk, hogy párzási idejében felette czivakodó s verekedő, mi leginkább féltékenységből ered. E tekintetben hasonlít fájához, a házi kakashoz. Ha jérczéihez egymás kakas közelít, vagy ha közelben csak csábító szavát hallatja: rárohan s megverekszik vele mint a jó gavallér; gyakran ily harc több kakas közt is kifejlődik, s a gyengébbek elverésével végződik. A győztes ilyenkor a jérczéket is megnyeri, s ő marad a helyzet ura.

Egy más sajátsága az, hogy nagy Don Juan, mi máskülönben a siketfajd sajátsága is. Nem respectálja azon nemi különbséget sem, melyet a természet az egyes állatfajok s nemek közé vont, s párzik a siketfajd jérczéivel is, ugyanazt teszi a siket-fajd a nyírfajd jérczéivel is, mely természetellenes házasságnak aztán a korcsfajd (*Tetrao medius*, das Bastardwaldhuhn) a gyümölcse, az apa tulajdonságait s alkatát örökölvén. Utóbbi ott gyakori, hol a kakasok az egyik vagy másik nemből nagyon el vannak szaporodva, ismeretes dolog lévén, hogy a tyúkok rendében a hímek úgy is rendesen túlsúlyban vannak, s e miatt a törvénytelen házasságtól sem iszonyodnak.

A nyírfajd ellenségei ugyanazok, mint a siketfajdéi. Nagy szerencsétlenség mindkettőre, hogy földön költenek, s e miatt felette sok esik belőlök a ragadozó állatok martalékául; hol tehát a ragadozó állatok rendszeresen pusztítatnak, ott el is szaporodnak, mert költésökben szaporák.

Az elmondottak után nem lesz talán érdektelen a siket- és nyírfajd-vadászatról egyet-mást röviden elmondani.

Mindkettőnek vadászata legalább hazánkban a párzás idejére esik, többnyire magányt szerető állatok lévén, más időben csak véletlenül lehet reájok találni. Mindkettőnek vadászata — a szerint, minő helyen történik — különböző.

Előhegységeinkben a vadászat reájok nem terhes, míg ellenben magasabb hegységeinkben ez nagy fáradalmakkal s kitartással jár, miért is mindkettőnek vadászata a magasabb sporthoz tartozik. A párzás idején magasabb hegységeinkben a hó még rendszeren méter vagy azon felül magas, ez akadályon kell a vadásznak diadalmaskodnia, ha zsákmányhoz akar jutni. De még így sem biztos különösen a nyírfajdnál, mert ez felette vad s óvatos madár. A siketfajd kevésbbé óvatos, s ha a vadász dallama közben, midőn amaz kasza-fenéshez hasonló hangot hallat, közeledik felé, akkor a madár vak és siket, s teljes közelébe juthat még akkor is, ha kevésbbé van fedve, csupán arra kell ügyelni, hogy a 4—5 másodpercig tartó időt a közeledésre felhasználja s szüneteljen a közeledéssel addig, míg újból nem fen (schleift).

De nem úgy a nyírfajd; ez dürgése közben is jól hall s jól lát; egy gyanús mozdulat, történjék az bár fedett leső helyből vagy leső kunyhóban, s nyílsebesen tova száll, a vadásznak még annyi ideje sem maradván, hogy röptében utánna löjjön, mert, mire arczához emeli fegyverét, már a lövési távolon kívül esik. De a jérczék is nehezítik a vadászatot, mert ha oly helyen ülnek, a honnét a vadász közeledését vagy mozgását észre vehetik, jelt adnak s a kakassal együtt tovaröppenek, a vadász csak a kakas hült helyét vizsgálhatván.

A vadásznak még teljes sötétségben s nagy csendesen kell a párzási hely közelébe jutnia, minek következtében — ha a helyiség, hol a párzás történik, lakóhelyektől vagy erdei kunyhóktól távolabb esik — a vadásznak az éjt hóban, vízben kint kell töltenie, mihez ismét edzett test szükséges. Egy szóval e sport terheesebb, mint az alföldi vadászat, de egy ily vad elejtésén több öröme is van a vadásznak, mint ha az alföldön ugyanannyi idő alatt halomra lő jó csomó nyulat, foglyot vagy fűrjet. Egy ily vadnak elejtése majdnem mindig nagyon kiérdemelt zsákmány.
